

ארבעה כוסות אלו, כנגד ארבע גאולות, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. וכנגד ד' מלכיות, וכנגד ד' כוסות של פורעניות **שעתיד הקב"ה** להשקות לאומות, שנאמר [ירמיה כ"ה, ט"ו] קח את כוס היין החמה. כוס זהב בבל ביד ה' (ירמיה נ"א, ז). כי כוס ביד ה' (תלים [ע"ה, ט']). ורוח זלעפות מנת כוסם (שם [י"א, ו']). וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד' כוסות של נחמה, שנאמר [שם ט"ז, ה'] ה' מנת חלקי וכוסי. כוסי רוייה [שם כ"ג, ה']. כוס ישועות אשא [שם קט"ז, י"ג], תרין (רד"א ורוקח). [נוכתב בתולעת יעקב שארבע לשונות אלו של גאולה, הם כנגד שבירת ד' קליפות, וכנגדם נצטוינו לשתות ד' כוסות. והבן, כי היין המשומר בענביו^[לה], הוא סיבת גאולתן של ישראל ממצרים מתחת הערלה בעלת ד' קליפות הנזכרות במרכבת יחזקאל ע"ה ע"ש]:

יש מחמירין לקדש מעומד, כסברת רבינו האר"י ז"ל שכל הקדושין מעומד על פי הסוד. ומנהג רוב ישראל לקדש מיושב, כי לא הצריך הרמב"ם לקדש מעומד רק בקידוש דסוכה דוקא כמבואר בפרק ו' דסוכה [הלכה י"ב] יע"ש. ומיהו המחמיר לקדש מעומד, טוב עושה. כי לדעת הרמב"ם אין זה עושה איסור, רק שאין חיוב לעמוד, ומהיות טוב וכו' [לז]:

פרי עץ חיים

[לה] **היינו** בינ"ה (הגהת הר"ד). עיין פרדס רמונים שער ערכי הכנויים פרק י':

[לז] **מהיות** טוב אל תקרא רע. ועיין בית יוסף סימן רע"א בשם הכל"ב. וכבר נתפשט המנהג לעמוד בקידוש הלילה אצל כולם, מהאיי טעמא. כיוצא בזה לגבי ברוך שאמר, שבזמן רבינו המחבר נהגו רק קצת לאמרו מעומד על פי האר"י, ואחר כך נתפשט אצל כולם לעמוד. עיין פסקי מהרי"ץ הלכות ברכות השחר דף קי"ד סעיף מ'. [ועל דעת המאירי להסב גם בשעת הקידוש, עיין מה שכתבתי בס"ד בבארות יצחק הלכות ברכת המוציא דף מ"א ס"ק ע"ה]. וע"ע בדברינו להלן אות שכ"ב ד"ה ודע:

ובחלק מהתכאליל הישנות כתבי יד ראיתי שביארו שאם חל בשבת, אז צריך לקדש מעומד, ומתחיל ויכולו וכו', וכן נדפס בהגדה כמנהג תימן דף ב'. והיינו לפי שמעיד על מעשה בראשית, והעדים צריכים לעמוד כמו שדרשו חז"ל מפסוק ועמדו שני האנשים וכו', ועיין בספר המנהיג הלכות שבת אות ה' (והובא גם באבודרהם דף קמ"ז), ששמע כי רבינו הרמב"ם אמר שצריך לעמוד באמירת פרשת ויכולו כשאדם מקדש בביתו:

וכתוב בספר כף החיים סימן תע"ג סק"כ דאף דהבדלה אומרים אנו מיושב, מ"מ כשחל יום טוב במוצאי שבת שהסדר יקנה"ז, אומרים הכל בעמידה ע"כ. וכן הוא מנהגינו, וכן משמע מדברי רבינו המחבר לקמן שכתב אחרי סדר יקנה"ז, וישב וכו' יעו"ש. דלא כמ"ש בשלחן ערוך הגר"ז סימן תע"ג סעיף ה' לישב יעו"ש, ובמשנה ברורה שם סק"ג בשם האחרונים. ועיין עוד ארחות חיים הלכות הבדלה דף ס"ח ע"ד סוף סעיף כ"ז, ובספר המתקנים, ובהגדה של פסח מועדים וזמנים דף נ"ה סעיף ו', ובספר ערב פסח שחל בשבת דף קע"ב:

*

כשחל ליל פסח בשבת, מקדימין לומר כשנכנסים הביתה, **שלוש עליכם מלאכי וכו'**, ואין סתירה ממה שרבינו המחבר לא הזכירו, לפי שגם בשבת דעלמא לא הזכירו, עיין הקדמתנו לסדר קידושים והבדלות דף ז', וע"ע בספר ברוך שאמר הלכות יום טוב דף צ"ז. נולכאורה יש מקום לדון בזה, אם המלאכים הם לשמירה (עיין פסחים דף קיז: לא יצא יחידי כלילה בלילי שבתות וכו') הרי ליל פסח משומר מן המזיקין, ודומיא דלא אמרי' ברכה מעין שבע כשחל בשבת מהאיי טעמא. אמנם בסימן תפ"א סעיף ב' כתב הרמ"א שאין לומר בליל פסח תוספת הפסוקים שבקריית שמע על המפה מטעם זה, והשתילי זתים השמיטו מכלל דלא נהגינן לחלק, וכן מהרי"ץ סתם בזה. ואפשר לומר דשאני ברכה מעין שבע שהיא ספק ברכה לבטלה, אבל נוסח בעלמא לא, ועדיין צ"ע. וככף החיים שם ס"ק י"ג הביא דעת הבא"ח שכתב בהדיא לומר גם הפסוקים, דלא כהרמ"א יעו"ש. ואולי אויל דוקא לשיטת המקובלים שאומרים גם בפסח ברכה מעין שבע כנודע:

טעם מנהגינו להקדים פסוק כוס ישועות, נלע"ד מהא דאיתא בפסחים דף קיט: עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים וכו' לאחר שאוכלין ושותין. נותנין לאברהם אבינו כוס של ברכה וכו' אומר לו לדוד טול וברך, אומר להן אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר כוס ישועות אשא וכו' עיין שם. ובגמרא ברכות דף נ"א ע"ב. ובזוהר הקדוש בהקדמה דף א', ועל רזא דא כתיב כוס ישועות אשא, דא כוס של ברכה, כוס של ברכה אצטריך ליה למהוי על חמש אצבען וכו' ע"כ. וע"ע שם בפרשת תרומה דף קס"ט ע"א. ומצאתי בנימוקי מהר"ז הרופא כת"י על הרמב"ם (בפירוש ההלל שכתבו תוך נימוקיו על הלכות חנוכה) שהביא עניין זה בסגנון אחר וז"ל, אמרו, בכל יום הקב"ה יושב עם הצדיקים בגן עדן, ודורש להם התורה מפי' [דהיינו מאות בי"ת] בראשית, עד לא"ם [היינו אות למ"ד] ישראל. וכיון שמשלים נותן להם כוס של ברכה ומניחו באמצע, ופותח אדם הראשון ואומר הכהן יברך. פתח אהרן ואמר, במקום גדולים אל תעמוד. ומיד עונין האבות ואומרים, אין אנו מברכין בפני

יקבל כוס זה בשתי ידיו, והנותן גם כן יתננו לו בשתי ידיו (האר"י ז"ל משם הזוהר) [לז]:

פרי עץ חיים

מלך, ומיד נותנין הכל רשות לדוד המלך שיברך, וכן הוא אומר כוס ישועות וגו' אקרא ע"כ. וע"ע אוה"ג מסכת יבמות סימן ת"ב, ובמפתחות שם דף ש"ס: **מזמור** לדוד ה' רועי וכו'. **אם** חל בשבת פשוט וידוע שאומר אחרי זה **יום** ^{לוצר החכמה} **הששי ויכולו השמים וגו'.** וכן מבואר בתכאליל כת"י נאלא שהם כתבו להתחיל מויכולו וכו'. וכ"ה כאן בעץ חיים הנדפס, והכנסנו זה בפנים בהיקף כחצי לבינה כיון שאינו בשני כת"ק. ומכל מקום הזכיר זאת רבינו המחבר בהדיא, בקיצור סדר הלילה שכתב בסוף ההגדה יעו"ש. ומפורש זה ^{אח"כ 1234567} כבר בדברי הר"ד אבודרהם, ובש"ע ריש סימן תע"ג:

הפסוקים אלה מועדי וגו' וידבר משה וגו', אין מנהגינו (בכלדי) לאמרם בקידוש הלילה זולתי ביום, וכמו שכתבתי בהקדמה לקידושים והבדלות אות ט' דף י"א י"ב. ואפשר לומר שהטעם דדוקא ביום מפני שבלעדי זה לא הזכרנו עניין המועד בקידוש, משא"כ בלילה שמזכירים המועד בברכה אחרי כן. ועיין מדרש ר' דוד הנגיד על הגש"פ דף ל"א:

[דז] **ועיין** עוד לעיל אות י"ב בשם הר"ר דוד הנגיד:

בעץ חיים הנדפס (דף ח' ט') הוסיפו כאן תפילת **רבש"ע אתה יודע כי בשר אנחנו וכו'** הלקוחה מספר חמ"י. ועשו זאת מדנפשיהו, כי בכל ההעתיקים כת"י שלפנינו לא נזכרה כלל, ובכללם בכת"י קדשו של רבינו המחבר שהוצאתי לאור בצילום כאשר תראה שם בדף ל"ז, וכת"י קדשו השני שהזכרתי בהקדמה, וכן בכת"י נכדו שיצ"ל גם כן בצילום בדף ו' ז'. ואעפ"י שבמהדורא קמא של רבינו המחבר כתבה, מכל מקום במהדורא בתרא זו השמיטה, ואם כן לא היה להם לשנות מדעת הבעלים [וההתחלה והסיום של סגנון הפתיחה שהדפיסו לפני תפילה זו, "עתה שהופיע אור זוהר הרב חמ"י וכו'"], נלקח ע"י הכותבו, ממה שכתב רבינו המחבר קודם התפילה מהתמ"י לתקיעת שופר, בסדר תפילות ראש השנה דף ס"ח ע"א. ועיין בתשובותי עולת יצחק חלק ב' סוף סימן ר"ס], זולת לכל הפחות אם יקדימו בפירוש שזו הוספה שלהם, וכאשר עשה לנכון הסופר אחי"ה בהעתיקו שהודיע זאת בהדיא, והובאו דבריו במהדורת הרש"צ. [וכגון שנוהרו המוציאים לאור סידורו של היעב"ץ בתחילת הספר, שפירטו כל הוספותיהם. וידועה מליצת החת"ס לתלמידיו, הרשות נתונה לכם ממני לומר חידושים שלי בשם עצמכם, אבל לא לומר חידושים שלכם בשמי]. וכבר הרש"צ במהדורתו דף ע"ו העיר על זה בצדק. ובא מגיד מראשית אחרי"ת בדף י"א להכחיש האמת הברורה הזאת ותלה אשמתו באחרים, ואיך יעיד בדבר שלא ראה ולא ידע. וע"ע לקמן

מזמור לדוד וכו'. וכתב הרב^[לח] ע"ה, שבמזמור זה יש ז"ן תיבות. כי האומרו בקידוש ועל שלחנו, מובטח לו שלא יחסרו לו מזונותיו, ומביאו משנת חסידים:

[אוצר החכמה]

סברי וכו'. וטעם הדבר איתא בתיקונים תיקון כ"ד, מפני כי העץ שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה. ולכך אומר המברך, רבותי, מה אתם סוברים בזה הכוס. אני חושש שלא יהא ככוסו של אדם הראשון שגרם לו מיתה ולדורותיו. והן עונין ואומרין לו, אין זה ככוסו של אדם הראשון שגרם לו מיתה, אלא לחיי, לחיים יהא, דאנת אדבקת ואתקשרת באילנא דחיי היפך אדם הראשון. ויש פירושים אחרים (בכמה מקומות), ואני כתבתי לך דעת התנא האלהי נר ישראל רשב"י ע"ה. [ועיין בשיירי כנסת הגדולה דף כ"ח סימן קס"ז בהגהת ב"י אות ד']^[טל]:

[אוצר החכמה 1234567]

פרי עץ חיים

אות קצ"ב, לגבי הוספת פיסקת אמרו רז"ל כשירד הקב"ה וכו' תוך ההגדה. ואות רנ"א על פירוש ההלל ששינו את מקומו, ואות של"ג על הוספת דברי מטה אהרן ברמז סימן קדש ורחץ. [וע"ע אות ר"ל, ואות שט"ו]. וכבר במענה לשון על סדר ההושענות דף פ' ע"א, הערנו על התפילה לחבטת ערבה וכיו"ב כמה דברים שהוסיפו וששינו בשתיקה. ולפעמים אפילו בגוף הנוסח נשתלחה היד, כגון בברכה אחרונה של נישואין, כי הם הדפיסו (בחלק א' מן התכלאל עץ חיים דף קפ"ב ע"ב) קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים מנגינתם, אבל בספרים כתי"ק הנוסחא קול מצהלות חופות חתנים ממשחה ונערים מנגינתם, ונראה שעל ידי הדפסתם גרמו שנוסחא זו תשתכח לגמרי, ברם העיקר כגירסא שבכת"י רבינו המחבר, שכזה או כיוצא בזה נמצא בתכאליל קדמוניות ובנוסחאות הרמב"ם המדויקות פרק י' מהלכות אישות הלכה ג', ואכמ"ל:

[לח] היינו האר"י שהזכירו כבר בדיבור הקודם. וכן הוא לקמן (סדר מגיד) ד"ה המנהג כשאומרים בהגדה דיינו. [ובד"ה להודות, כתב "הרב" על הרמב"ם יעו"ש]. ועיין עוד מה שכתבנו בעניין זה בבארות יצחק בתחילת הלכות ברכת המזון:

[מל] ועיין בענף חיים להרא"ח נדאף על עץ חיים הנדפס בדף ל' ע"ב, שכתב דפשוט דא"צ לומר סברי מרנן רק בכוס הראשון, אך בשאר ג' הכוסות א"צ וכו'. ולא ידעתי מאי פשיטותא, ואדרכה צל"ע על פי הטעמים לאמירתו שכתב הר"ד אבודרהם בסדר קידוש דשבת, דמשמע לכאורה דאין לחלק. וגם לא נראה דבאמירה דכוס ראשון סגי לכולהו כוסות. וקיבלתי מפי אאמו"ר (שליט"א) [וצ"ל] שכן היה מנהג אביו, זקני מו"ר נסים סאלם זצ"ל, לומר סברי מרנן קודם ברכת כל כוס וכוס, והוא היה בקי במנהגים. וחקרתי

פרי ענייני הקידוש עץ חיים קמא

מעורר אנשים רבים ובקיאים ממקומות שונים, ונתברר שיש נוהגים רק בראשון ופשוט כן בעיניהם, וכן שמעתי מהרש"צ זצ"ל. ויש נוהגים קודם כל כוס, ושגור בפיהם ופשוט בעיניהם כן לאידך גיסא אעפ"י דלא נזכר זה בהדיא בהגדה, כדי שיתנו המסובים ליבם לברכתו. ועיין עוד בעניין טעמי אמירת סברי מרנן בראבי"ה ברכות ריש סימן ק"כ, ובבית יוסף הלכות ברכת המוציא סימן קס"ז דיבור המתחיל כתוב בשבלי הלקט, ובב"ח סוף סימן קע"ד, ובהגהת הרמ"א סימן קע"ד סעיף ח', ובכך החיים סימן קס"ז ס"ק ק"ז ק"ח ק"ט, ובשו"ת רב פעלים חלק ד' סימן כ"ב, ובהגדה של פסח חיים לראש דף מ"א ע"ב סעיף י"ב (ושם מבואר שגם יחיד צ"ל סברי מרנן, ועיין מה שצינתי בזה בשלחן ערוך המקוצר סימן נ"ט הערה י', וע"ע של"ה מסכת שבת דף ק"ב ע"א, ובענף חיים שם) ובסדר עבודת ישראל דף קצ"ז, ובסידור אוצר התפילות דף ר"נ ודף תרמ"ו, ובהגדה שלימה בהערות וציונים דף ב', ובשלחן ערוך המקוצר סימן ל"ג הערה כ"ז בשם הר"ס עדני. ועוד. [ובספר תרגם אברהם להר"א בן הגר"א (בראשית י"ג, ו') כתב בתיבת סברי קמו סבלי, שהמכרך מבקש שיסבלו ויעצרו מלאכול עד אשר ישמעו את דבריו, כמו ולא נשא אותם (בראשית שם) דמתרגמי' ולא סוברת יתהון. שהלמ"ד נחלף ברי"ש ע"ש. ועיין מה שהבאתי בס"ד בטופס כתובות שער עיטור הכתובה אות כ"ז, דף ק' ק"א, תמישה פירושים על תיבת וַאֲסוּבָר]. ובסידורי אשכנז שגם הם נוהגים כמונו לברך כורא פרי הגפן על כל כוס מהר' כוסות, ראיתי שלא כתבו סברי וכו' כי אם בכוס א'. ומאידך בהגש"פ תזו"ע ח"ב דף רס"ה, שהיא כמנהג הספרדים שהם מברכין על כוס א' וג' בלבד, כתוב גם בכוס ג' לומר סברי מרנן: ומה שלא הזכיר רבינו המחבר בעץ חיים סברי מרנן רק בכוס א', אין מזה הכרע כמובן, שהרי כיו"ב בכמה מקומות לא פירש זאת כגון בנוסח ההבדלה במוצאי שבת, ובמילה. ונראה שסמך על המבין כמו בעוד עניינים. והראיה, שהוא עצמו בסדר קידוש ליל שבת אגב פירושו, כתב בהדיא בשם מעבר יבק לומר סברי גם בהבדלה יעו"ש:

איך שיהיה, עכ"פ לעניין מעשה מסתברא לענ"ד כי טוב לומר סברי מרנן גם בשאר הכוסות, ולא רק בראשון. כי אף לדעת החולקים, אין זה אלא שאין צורך, אבל לא שיש קפידא שלא לומר זאת. וצורינו משגיאות יצילנו, ובזיו שכינתו נזכה לחזות:

*

סברי מרנן, הדפסנו כאן הרי"ש בפתח, יען כי כך הוא בשני כת"י קדשו, וכן יש גורסים. אולם בסדר הקידוש דשבת בכת"ק שלפני הרי"ש בקמץ, וכן גירסתינו המקובלת תמיד. אך בכת"ק שיצא לאור בצילום נקוד גם שם בפתח, וזה כמו שהוא בלשון יחיד בפתח, כמו שאומרים מרן דבשמיא. וצ"ע:

*